

УДК 94:061.22-055.25(477.83-25)''1861/1888''

ЗАСНУВАННЯ ТЕАТРУ У ЛЬВОВІ КРИЗЬ ПРИЗМУ ВЗАЄМИН “НАРОДНОГО ДОМУ” З “РУСЬКОЮ БЕСІДОЮ”(1861–1888 рр.)

Ганна СІРОМСЬКА

Львівський державний університет внутрішніх справ
Кафедра філософії і політології

У статті висвітлено перипетії навколо заснування українського театру у Львові в контексті взаємин Русько-народного Інституту “Народний Дім” з Товариством “Руська Бесіда”. Члени Народного Дому входили до наглядової ради новоствореного театру, а сама інституція орендувала залу для вистав. Утім, функціонування театру стало заручником суспільно-політичного і культурного протистояння народівців і русофілів.

Ключові слова: театр, “Народний Дім”, “Руська Бесіда”, русофіли, народівці, Ю. Лаврівський.

Як одна з найдавніших установ галицьких українців Русько-народний Інститут “Народний Дім” у Львові стояв біля джерел організації громадсько-політичного життя у Галичині другої половини XIX ст. Від часу заснування Народного Дому у Львові вважалося, що він має стати культурно-просвітнім осередком для української громадськості міста та краю. Це засвідчив і статут організації, яким передбачено створення бібліотеки, музею, освітніх закладів, а також спеціальних фондів допомоги убогим і талановитим учням-русинам для здобуття ними освіти. Однак майже двадцять років від часу заснування Народний Дім не був спроможний відкрити свої культурно-освітні заклади, що пояснювалось відсутністю приміщення, та нестачею коштів.

Мета статті – простежити процес заснування театру у Львові та початки його діяльності в контексті взаємин Русько-народного Інституту Народний Дім з Товариством “Руська Бесіда”.

Ідея театру “в цілі зближення Львівських Русинів, и для науки и забави” зародилася на початку 1860-х рр. Біля її витоків стояли відомі громадські діячі Лев Трещаківський та Юліян Лаврівський¹. Так, Ю. Лаврівський 1861 р. помістив у газеті “Слово” статтю “Проект до заведення руського театру у Львові”. “Коли хочемо, – писав він, – щоб наша мова процвітала на полі поступеневого розвитку, ми повинні дбати, щоб вона щораз більше входила у публічний ужиток і з цього погляду, думаємо, найкращу поміч могло би тут подати заснування руського театру у Львові”².

Відтак з ініціативи Ю. Лаврівського на базі гуртка львівської інтелігенції “Молода муза” 1861 р. постало товариство “Руська бесіда”, яке розпочало підготовку до відкриття театру. У Статуті товариства йшлося: “Цяль згромадження “русской бесѣды” есть: зближення образованныхъ верствъ (становъ) Русиновъ, зъединенье ихъ въ товарискую звязь [...]”³. У січні 1864 р.

виділ “Руської Бесіди” уклав угоду з відомим театралом Омеляном Бачинським із Житомира, котрий був родом із Галичини, до того ж родичем Ю. Лаврівського. Того ж року створено виділ “Руської Бесіди” на чолі з І. Товарницьким, а ідейний натхненник театру Ю. Лаврівський став референтом. Водночас, О. Бачинський за короткий час зумів створити дієву театральну трупку. Однак реалізувати сповна задумане самотужки було не легко, головню через проблему із приміщенням для вистав – тому поступово зав’язалась співпраця з Народним Домом, як культурно-освітньою установою галицьких українців, що декларувала у своєму статуті, з-поміж іншого, і сприяння театральному мистецтву⁴. Його керівництво відгукнулось на цей заклик, безкоштовно надавши зал для театральних постановок⁵.

Напередодні відкриття театру спеціальна комісія за дорученням Галицького намісництва оглянула зал для вистав у новозбудованому приміщенні Народного Дому і дала свою згоду на проведення у ньому мистецьких заходів. Святкове відкриття театру припало на 17 березня 1864 р., розпочавшись із літургії в Успенській церкві, яку відслужив крилошанин М. Куземський, – пізніше холмський єпископ. Далі відбулось урочисте відкриття сцени у залі Народного Дому, на якому були присутні й представники міської та державної влади, зокрема, намісник Галичини. Серед інших глядачів, котрі пізніше стали відданими поціновувачами театру і користувалися абонементом знаходимо прізвища І. Гушалевича, Й. Кульчицького, І. Наумовича, М. Малиновського, Й. Делькевича та ін.⁶.

17 березня 1864 р. театр поставив на сцені Народного Дому свою першу виставу – мелодраму на три дії Григорія Квітки-Основ’яненка “Маруся” (режисура Ол. Голембійовського, музика В. Кв’ятковського). Саме з цією подією громадськість і пов’язувала початок діяльності Народного Дому як національного центру галицьких українців⁷. Водночас, газета “Слово” з цього приводу писала: “На день 17/29 с. марта замовлено откритіе и первое представление руского театра въ салѣ Народного Дома въ Львовѣ! Се событіе столь много має значенья и доносности для народной жизни нашего отечества, що справділиво заповідає ему вся современная Братія наша начало новои эры, нового лучше – розвитого періода въ исторіи долго- и многострадавшего народа Руси”⁸.

Причетність Народного Дому до діяльності театру дозволила його представникам влитися у його виділ, зокрема, 1865 р. до нього увійшли чільні русофільські діячі Б. Дідицький, К. Мерунович, Й. Делькевич та інші⁹. На прохання керівництва театру з 25 травня 1865 р., Комісія Інституту вирішила надати зал для театральних вистав безкоштовно до кінця року¹⁰. Проте вже 1866 р. керівництво Народного Дому було готове відступити зал на термін із січня по березень 1867 р. лише за оплату у сумі 500 р. с. а. в.¹¹. Контроль над діяльністю театру став зосереджуватися у руках русофілів, які стали висувати й інші умови, яких мав дотримуватися театр. Незабаром Комісія Народного

Дому ухвалила “позволити салю съ тѣмъ замкчаніемъ, що когда бы театральнии представленія не были такіи, чтобы могли принести честь русскому имени, комісія каждого времени свое призволеніе може откликати”¹².

Власне, навколо репертуару розгорнулися запеклі дебати між представниками українофільського і русофільського культурних напрямків. Засновник “Руської Бесіди” Ю. Лаврівський рекомендував брати за основу твори наддніпрянських авторів “на чисто народній основі, написаних чистою українською мовою [...] що, певно, не грішать ні московщиною, ні церковщиною”¹³. І справді спочатку в репертуарі переважали твори таких авторів як Григорій Квітка-Основ’яненко, Іван Котляревський та ін. Однак, наддніпрянський репертуар театру Бачинського не припав до вподоби керівництву Народного Дому, що стало однією з причин появи непорозумінь всередині “Руської Бесіди” між прихильниками народовецької і москвофільської течій. Внаслідок внутрішніх суперечок, засновник театру Ю. Лаврівський фактично усунувся від його діяльності і контроль над театром остаточно перейшов до русофілів¹⁴. Загострили і так непросту ситуацію закулісні незгоди між О. Бачинським й акторами-аматорами, які стали покидати театр, посилаючись на “не’речне обходження” з ними, з одного боку, і суперництво за посаду директора театру між О. Бачинським і запрошеним ним особисто колишнім актором польського театру Антоном Маленецьким¹⁵. Зі свого боку, керівництво Народного Дому не надто переймалося ситуацією у театрі, пустивши справу на самоплив¹⁶.

В умовах перманентних незгод протягом другої половини 1860-х років, професійний рівень театральних постановок знизився. О. Бачинський домагався від виділу “Руської Бесіди” виплати половини зібраних пожертв, як передбачалося в укладеному раніше контракті, однак керівництво “Руської Бесіди” цьому противилося¹⁷. Проте “Бесіда” зробила спроби запросити з Наддніпрянщини талановитого актора, щоб наладнав справу, проте перемовини зі Степаном Карпенком і Семеном Гулаком-Артемівським не дали позитивних результатів. Іван Франко пізніше зазначав: “Вистави ламаною мовою не притягали публіки, особливо молоді, тоді вже овіяної гарячим українським духом. Польська преса стала докоряти, що театр пропагує московщину. Відбилося це луною і в Соймі галицькому й у Виділі краєвому. Репертуар був нецінний, а мова просто страховита”¹⁸.

Період 1869–1873 рр. пройшов під знаком загострення боротьби за вплив у театрі між українцями і “старорусинами”, що супроводжувалася прагненням покращити роботу театру. 9 листопада 1869 р. на засіданні Краєвого Сейму вирішено надати потрібну фінансову допомогу театрові (3 тис. зол. рин.) і поставити його під нагляд Краєвого виділу¹⁹. Наступним кроком стала зміна керівництва театру. У січні 1870 р. “Руська Бесіда” уклала контракт з А. Маленецьким, згідно з умовами якого останній мав давати у Львові не менше 20 концертів. Проте, його роботою залишились незадоволеними як у “Бесіді” так і серед акторів, яким вчасно не виплачували заробітну плату. Загалом, борг

“Руської Бесіди” за оренду приміщення складав майже 500 зол. рин., що змусило керівництво Народного Дому у судовому порядку клопотати про повернення грошей. Менше ніж за пів року, до керівництва театром знову запрошено О. Бачинського²⁰.

Вбачаючи у такому кроці загрозу для власних політичних інтересів, Керівна Рада Народного Дому під час обговорення питання оренди залу для театру висунула вимогу, згідно з якою, надаючи приміщення “Руській Бесіді” до 18 січня 1871 р., залишила за собою право розпоряджатися залом та надавати його на потребу іншим товариствам. Окрім того, витрати пов’язані з освітленням під час вистав мали сплачуватися виділом “Бесіди”²¹. На особливу увагу заслуговує сьомий параграф вимоги, зміст якого полягав у наступному “Всякое демонстративное выступление [...] въ яким не будь политическомъ направленію [...] и все, що могло бы навести полиційное слѣдство, буде причиною заключенія сали, во укланеніе всякой соблазни кидающей некористное свѣтло на всенародный Институтъ”²².

Переломним у боротьбі за вплив над театром між народовцями і москвофілами став 1871 р., коли в новобраному виділі “Руської Бесіди” стали повністю домінувати українофіли, серед яких були Анатоль Вахнянин, Юліан Романчук, Василь Ільницький, Корнило Устиянович, Михайло Коссак та ін.²³. Серед інших членів “Руської Бесіди” варто згадати і таких відомих галицьких громадських діячів, як А. Петрушевич, М. Подолинський, В. Стебельський, О. Огоновський, І. Шараневич, В. Ганкевич, В. Площанський, К. Сушкевич тощо²⁴. Того ж року, довідавшись про ситуацію, незадоволена управлінням “Руська Бесіда” віддала театр знову під керівництво О. Бачинського. Зрозумівши, що контроль над театром фактично втрачено, москвофіли вирішили використати як засіб тиску на “Бесіду” фактор приміщення. На засіданні Народного Дому від 21 липня 1871 р. вирішено надавати зал для вистав і урочистих заходів “такого рода, чтобы они приносили почестъ для руского народа, по пониманію Комиссіи”²⁵. Таким чином, створено реальну перешкоду для організації заходів національного характеру, зокрема, відмовивши у наданні приміщення для проведення концертів пам’яті Т. Шевченка, мотивуючи це тим, що він був схизматиком²⁶. В одній із статей “Правди” обурливо зазначалось: “Не в ратушевій, ані в жодній іншій приватній або не рускій сали, але в великій сали “Дому Народного” святочно прибраній, сали поставленій кровавими грішми цілого народу руского, повинна память найбільшого поета, найліпшого патріота святкуватись”²⁷.

На перших загальних зборах членів Народного Дому 23–24 листопада (5–6 грудня) 1872 р. у черговий раз порушено питання про взаємини з “Руською Бесідою”. Один із членів Народного Дому Йосиф Кульчицький з цього приводу зазначив: “[...] съ большимъ прискорбіемъ приходится мнѣ заявити, що въ новѣйшомъ времени приняло тое общество (“Руська Бесіда” – Г.С.) совсѣмъ протвиное направленіе, станувши въ противоположности съ комисією Народного

Дома, да и съ самою съ тѣмъ Институтомъ сполученною народною справою”²⁸. Зважаючи на це, Комісія Народного Дому, за словами Й. Кульчицького, і була змушена передати справу про борг за оренду до суду²⁹.

Народовецька преса відреагувала на крок Народного Дому дуже гостро: “Управляючий совѣтъ Народного Дома” має вправді свою салю для [...] німецького театру, для польсько-патріотичних балів і на виставу польсько-патріотичних образів, але для руского театру не має”³⁰. Розпочався тривалий конфлікт, наслідком чого стали судові слухання про виселення театру, як такого, що не виплачує вчасно орендної плати. Що характерно, “Руська Бесіда” була готова вже сплачувати більшу суму за оренду приміщення (100 зол. рин. щорічно), уклавши з Народним Домом контракт на три, а незабаром – два роки. Однак останній не приставав на пропозицію, знаходячи все нові і нові контраргументи та вимагаючи значно більших виплат³¹. Політичний підтекст протистояння навіть не приховувався і проявився у вимозі виключити з виділу окремих неугодних Народному Дому представників народовецького напрямку.

На загальних зборах “Руської Бесіди” від 1 липня 1873 р. відбулось обговорення питання про взаємини з Народним Домом. Вирішено, що “Бесіда є готовою залагодити спір з Народним Домом, однак без порушення теперішнього складу [...]”³². Окрім того члени товариства дійшли згоди про пошук нового приміщення для вистав театру, координуючи ці зусилля з такими товариствами як “Просвіта”, “Лихвар”, “Побратими” тощо. Театр був змушений шукати інше приміщення для своїх вистав, тимчасово перебравшись у 1873 р. на вул. Коперніка, 21 (туди перебазувалась і канцелярія товариства “Просвіта”)³³. Такі рішення були ухвалені вже після того, як у червні 1873 р. добіг кінця судовий процес, який закінчився не на користь “Руської Бесіди”. Представники народовецького напрямку бідкалися, що “запозвали его (театр – Г.С.) за залягаючи чинш и навѣть силувались забрати въ секвестръ весь запасъ инощо виданих книжок “Просвіти””³⁴.

Тож, де-факто, з 1873 р. “Руську Бесіду” виселено з приміщення Народного Дому і спроби її виділу у наступні роки домовитись про оренду залу для проведення вистав завершувались безрезультатно. Так, у 1875 р. Керівна Рада Народного Дому відмовила у приміщенні під гастрольні вистави трупі Теофіла Романовича. З цього приводу газета “Правда” писала: “Не можемо при сій нагоді не висказати нашого глибокого жалю, що руский театр в головнім городі руского краю мусить містити ся в закутку, в малій нужденній комнаті. Подякуй за се, руский народ, славетному “Управляющему Совѣту Народного Дому”, котрий навіть за гроші не хотів від наймити для руского театру велику салю Народного Дому”³⁵. Окремий акцент поставлено на тому, що Народний Дім уподібнився до польських властей, котрі в провінційних містечках не давали приміщення для вистав руського театру³⁶.

Можливість оренди приміщення театром “Руська Бесіда” широко обговорювалося на загальних зборах Народного Дому у 1884 р., що спричинило суперечку між членами інституту. Члени з провінцій обстоювали право оренди театру, натомість керівництво Народного Дому всілякими методами намагалося показати недоречність такого кроку. Зокрема, М. Малиновський вніс пропозицію про те, аби не давати приміщення театру, мотивуючи це не пристосуванням залу Народного Дому до театральних вистав (нестачею протипожежних засобів)³⁷. Натомість В. Лопатинський (м. Новий Розділ) виказав своє незадоволення уже самою постановкою питання, вважаючи наведені мотиви керівництва Інституту невагомими та безпідставними, висловившись за надання “Руській Бесіді” приміщення доти, доки театр не буде мати свого власного будинку. Цю пропозицію підтримали Огоновський та Чировський, які вважали за непотрібне брати гроші за оренду приміщення від “Руської Бесіди”, вказуючи на необхідність за кошт Народного Дому збудувати приміщення для театру³⁸. У підсумку, голосуванням зобов’язано Керівній Раді надати зал для театральних виступів “Руській Бесіді”, принаймні до наступних загальних зборів. Проте, керівництво Народного Дому зігнувало це рішення.

У 1887 р. справу про театр піднято у черговий раз, щоправда знову безрезультатно. Своім рішенням від 10 листопада 1887 р. Керівна Рада Народного Дому відмовила у проханні “Руської Бесіди” орендувати зал для вистав на короткий проміжок часу – з 3 грудня 1887 р. до 3 січня 1888 р., мотивуючи це небезпекою загоряння приміщення. Це викликало у керівництва театру, щонайменше, подив: “[...] що як небудь численні факти пожаровь театральныхь будинковь оправдують безперечно всяки мѣри осторожности въ томь взгядѣ, то однакъ въ томь случаю обавы Управляющою Совѣта не зовсемь суть оправдани, а предприняти Нимь мѣри, котрыми одинокой русской драматичной институціи замкнено дверь народно-русской святынкѣ – пошли дѣйстно надто далеко”³⁹.

Одночасно постало питання про упередженість керівництва Інституту, оскільки воно ігнорувало рішення Загальних зборів Народного Дому про надання приміщення для театральних дійств. Тож, зважаючи на це, виділ театру став апелювати до саме до Загальних зборів⁴⁰. Із скитанням театру і відсутністю розуміння з боку русофільського керівництва Народного Дому, – не могла змиритися національно налаштована українська громадськість, що спонукало до початку з 1886 р. збору грошей на будівництво приміщення українського театру у Львові⁴¹. Народоцевцька преса, зокрема, “Батьківщина” про цю конфліктну ситуацію писала: “Кожний народ пишається своїм театром, не шкодує на нього грошей, лише між Русинами знайшлася інституція, що виступає проти свого театру, хоча нічого йому не може “закинути”⁴².

Отже, Русько-народний Інститут Народний Дім спричинився до заснування першого руського/українського театру у Львові. Та співпраця Народного Дому з театральним товариством “Руська Бесіда” видалася не довгою і не

малопродуктивною. На заваді стали політичні розбіжності між двома установами – відбулося зіткнення двох взаємоконкуруючих ідеологій – українофільської (“Руська Бесіда”) та русофільської (Народний дім).

THE FOUNDATION OF THEATRE IN L’VIV AND ITS REFLECTION ON RELATIONS BETWEEN “NARODNYI DIM” AND “RUS’KA BESIDA” (1861–1888)

Hanna SIROMS’KA

L’viv State University of Internal Affairs
Department of Philosophy and Political Science

The article describes the events that happened around founding of the Ukrainian theatre in L’viv in the context of relations between Institute “Narodnyi Dim” and Society “Rus’ka Besida”. The members of Narodnyi Dim were included in Observant Council of the theatre, and Institution leased a hall for presentations. However, functioning of theatre became the hostage of political and cultural opposition between Narodovtsi and Rusophiles.

Key words: theatre, Narodnyi Dim, Rus’ka Besida, Rusophiles, Narodovtsi, J. Lavrivs’kyi.

¹ “Правда”. Львів. 1873. 16 (28) липня.

² Цит. за: Чарнецький С. Театр. Історія української культури / За загальною редакцією І. Крип’якевича. Київ, 2002 (за виданням 1937 р.) // <http://litopys.org.ua/krypcult/krcult50.htm>. 14.10.2010.

³ Львівська національна наукова бібліотека ім. В. Стефаніка НАН України (далі – ЛННБ НАН України), відділ рукописів, ф. 1 (НТШ), спр. 486, арк. 1.

⁴ Центральний державний історичний архів України у Львові (далі – ЦДІА України у м. Львові), ф. 130 (Руський народний інститут “Народный дом”), оп. 1, спр. 6, арк.1.

⁵ ЦДІА України у м. Львові, ф. 130, оп. 1, спр. 75, арк. 3.

⁶ ЛННБ НАН України, відділ рукописів, ф. 1, спр. 486, арк. 8.

⁷ Сухий О. Від русофільства до москвофільства (російський чинник у громадській думці та суспільно-політичному житті галицьких українців у ХІХ столітті) / Олексій Сухий. Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, 2003. С. 267.

⁸ Слово. Львів. 1864. 7 (19) марта.

⁹ ЦДІА України у м. Львові, ф. 514, оп. 1, спр. 153, арк. 7 зв.

¹⁰ ЦДІА України у м. Львові, ф. 130, оп. 1, спр. 589, арк. 1.

¹¹ Там само. арк. 2.

¹² ЦДІА України у м. Львові, ф. 130, оп. 1, спр. 77, арк. 2.

¹³ Цит. за: Чарнецький С. Театр. Історія української культури / За загальною редакцією І. Крип’якевича. Київ, 2002 (за виданням 1937 р.) // <http://litopys.org.ua/krypcult/krcult50.htm>. 14.10.2010.

¹⁴ Гембіцький Т. Історія основанія и розвою русско-народного театру въ Галичинѣ / Тит Гембіцький. Коломыя: Изданіе М. Бюлоуса, 1904. С. 14.

¹⁵ Там само. С. 20.

¹⁶ Правда. Львів. 1873. 16 (28) липня.

¹⁷ Гембіцький Т. Історія основанія и розвою русско-народного театру въ Галичинѣ... С. 16.

¹⁸ Цит. за: Чарнецький С. Театр. Історія української культури / За загальною редакцією І. Крип’якевича. Київ, 2002 (за виданням 1937 р.) // <http://litopys.org.ua/krypcult/krcult50.htm>. 14.10.2010.

- ¹⁹ Гембіцький Т. Історія основаня и розвою русско-народного театру въ Галичин~... С. 26.
- ²⁰ ЦДІА України у м. Львові, ф. 514, оп. 1, спр. 153, арк. 11–11 зв.
- ²¹ Там само, ф. 130, оп. 1, спр. 589, арк. 4–4 зв.
- ²² Там само. Арк. 4 зв.
- ²³ Там само. Ф. 514, оп. 1, спр. 153, арк. 10 зв.
- ²⁴ Там само. Спр. 64, арк. 1–4.
- ²⁵ Там само. Ф. 130, оп. 1, спр. 77, арк. 11.
- ²⁶ Стефанович А. Причинки до історії “Народного Дому” у Львові / Александр Стефанович. Львів: Друкарня Народова Манецких, 1906. С. 32.
- ²⁷ Правда. Львів. 1873. Марець. С. 140.
- ²⁸ Цит. за: Сухий О. Від русофільства до москвофільства... С. 291.
- ²⁹ Там само. С. 291.
- ³⁰ Правда. Львів. 1873. 1 (13) липня.
- ³¹ Правда. Львів. 1873. 16 (28) липня.
- ³² ЦДІА України у м. Львові, ф. 514, оп. 1, спр. 6, арк. 1.
- ³³ Правда. Львів. 1873. 13 вересня.
- ³⁴ Дідошак В. Руско–народна інституція “Народный Домъ во Львовѣ”: єи початок, основанє и теперешный стань / Василь Дідошак. Львовь: Зь Першої звязкової друкарні, 1885. С. 40.
- ³⁵ Правда. Львів. 1875. 3 (15) марця.
- ³⁶ Там само.
- ³⁷ Діло. Львів, 1884. 29 вересня (11 жовтня).
- ³⁸ Там само.
- ³⁹ ЦДІА України у м. Львові, ф. 514, оп. 1, спр. 155, арк. 1.
- ⁴⁰ Там само. Арк. 1 зв.
- ⁴¹ Галицька Брама. Львів. Грудень 1994 / Січень 1995.
- ⁴² Батьківщина. Львів. 1887. 13 (25) листопада.